

DE BELANGRIJKHEID
VAN DE KENNIS DER
FRIESCHE GESCHIEDENIS
EN VAN HET
OUD-FRIESCHE REGT
VOOR HET TEGENWOORDIGE DUISCHLAND
BETOOGD DOOR
D^r. KAREL VRIJHEER VAN RICHTHOFEN.

MET EENE INLEIDING MEDEGEDEELD DOOR

W. EEKHOFF.

Voor het vierde deel van het *Deutsches Staats-Wörterbuch* von BLUNTSCHLI und BRATER (1859) heeft de Heer VAN RICHTHOFEN, destijds Hoogleeraar in de regten te *Berlijn*, het artikel *Friezen* bewerkt, waarin hij een overzicht gaf van den omvang, welken deze Oudgermaansche volksstam in verschillende tijdperken besloeg, en aan welks slot hij in het bijzonder wees op het groot gewigt van de Friesche geschiedenis en aloude volksregten voor het beter verstaan van de geschiedenis van *Duitschland* in den ruimsten zin des woords. De schrijver stelde mij een afdruk daarvan ter hand, toen ik in het begin van Julij 1861 voldeed aan zijne dringende uitnoodiging, om hem op zijn landgoed te *Damsdorf*, nabij *Breslau* in

Sileziën, te komen bezoeken, en ik de eer en het genoegen had vier dagen in het vriendschappelijk verkeer van dezen geleerden edelman en zijne beminnelijke familie te mogen deelen.

De groote blikken en nieuwe gezichtspunten, welke gevonden worden in dit stuk, hetwelk voor het volksgevoel der tegenwoordige Friezen zoo streelend is en de wetenschappelijke beoefening van die geschiedenis zoo zeer tot steun en aanmoediging verstrekt, bewogen mij daarvan eene vertaling (door Dr. J. G. OTTEMA bewerkt) met eene inleiding mede te deelen aan de vergadering van het Friesch Genootschap van den 15 Augustus 1861; en het is op hare uitnoodiging, dat ik deze bijdrage thans in het tijdschrift des Genootschaps mededeel.

Dit korte betoog van de belangrijkheid der geschiedenis van *Friesland* en van zijne aloude volksregten voor *Duitschland* moge nieuw schijnen voor de jongere leden des Genootschaps, — het hoofdbewijs voor die belangrijkheid bestaat echter niet in een betoog, maar in geheel den persoon, in de werken en de gansche rigting der studiën van den Vrijheer VAN RICHTHOFEN; — een bewijs, dat reeds voor ruim twintig jaren is geleverd en, spaart God hem leven en gezondheid, weldra nader geleverd zal worden.

Ter verklaring van dit gezegde is welligt voor velen de herinnering niet overbodig en voor anderen de nadere mededeeling niet onaangenaam: welke zijne betrekking was en is tot *Friesland*, en hoe zeer zijn letterkundige arbeid bij voortduring aanspraak heeft op onze hooge belangstelling en vereering (1).

(1) Het volgende (tot den jare 1840) is getrokken uit de Voorberigten der twee hierna vermelde werken over *Friesland*, waarin de aanleiding tot de bewerking daarvan is vermeld.

Toen de Heer VAN RICHTHOFEN in 1832 en 33 te *Berlijn* studeerde, had hij zich bijzonder gehecht aan den geleerden KAREL FREDERIK EICHHORN, wien hij als de schepper eener wetenschappelijke behandeling van het Duitsche regt vereerde(2). Diens voorlezingen over Duitsch staatsregt en regtsgeschiedenis grepen hem dermate aan, dat hij zich opgewekt gevoelde het tegenwoordige te verklaren uit de vroegere regtstoestanden der verschillende stammen, waaruit *Duitschland* is zamengevoegd. Dit leidde hem tot navorsching van de aloude stam- of landregten der Saksers, Schwaben, Thuringers, Franken, Denen, Friezen en anderen, welke EICHHORN, bij zijne veelomvattende studiën, onmogelijk uit de bronnen in bijzonderheden kon nasporen. Onder al deze Germaansche volksstammen trokken hem vooral de *Friezen* aan. In hen toch leerde hij een volk kennen, welks taal en regt den overgang vormen tusschen de bewoners van het Noorden en het overige *Duitschland*; welks vastheid van karakter de eigendommelijkheden der voorouderlijke regten het trouwst en langst bewaarde, en welks regtsbronnen nog in den grootsten rijkdom voorhanden waren. Dit alles te zamen genomen maakte de studie van het Friesche volksleven voor het regt verstaan van de geschiedenis van *Duitschland*, in het algemeen genomen, bijzonder gewichtig.

Bij dien arbeid, ten behoeve waarvan hij zich de kennis der Oudfriesche en daarna ook der Nederlandsche taal moest eigen maken, vond hij zich grootelijks te leur gesteld door de onnaauwkeurigheid en het gebrek aan kritiek in de geschriften van T. D. WIARDA, die toenmaals in *Duitschland*, voor dit vak van studie, alléén als autoriteit gold. Nadat hij in 1833 tot voortzetting van zijne studiën naar *Göttingen* was getrokken, vond hij daar

(2) Als zoodanig bragt hij dezen leermeester, na diens verscheiden in 1854, in eene uitvoerige levensschets eene dankbare hulde toe.

als Bibliothecaris den beroemden oudheid- en taalkenner JACOB GRIMM, aan wien hij spoedig met kinderlijke liefde verbonden was. Deze gaf hem den raad, om, daar hij WIARDA en anderen zoo weinig kon vertrouwen, liever eene geheel nieuwe verzameling van Friesche regtsbronnen, zooveel mogelijk uit de nog aanwezige handschriften geput, bijeen te brengen. Hoe zwaar die arbeid ook scheen, hij volgde dien raad en begaf zich op reis, om voor zijn doel nasporingen te doen. Al de bibliotheken en bijzondere verzamelingen te *Wolfenbützel*, *Hannover*, *Hamburg*, *Bremen*, *Oldenburg*, *Aurich* en *Emden* zoowel als te *Groningen*, *Leeuwarden* en *Leiden* werden doorzocht. Overal ondervond hij gedurende vier maanden tijds bereidwillige medewerking, vooral te *Groningen* van de Hoogleeraren VAN EERDE en NIENHUIS. Alleen te *Leeuwarden* niet, dewijl de edelman, aan wien de familie WIERDSMA het gebruik van hare vaderlijke handschriften en codices had toegestaan, daarvan zelf gebruik wilde maken, en hem alleen één codex van het Hunsingoër landregt voor slechts één nacht ter collatie toevertrouwde.

Met een schat van afschriften en aantekeningen kwam hij in het najaar van 1834 te *Göttingen* terug, en besteedde nu de vijf volgende jaren van zijn verblijf aldaar aan de wetenschappelijke bewerking en het doen drukken van al de wetten en regtsbronnen der Friezen in het algemeen en van die der afzonderlijke landstrecken, waarbij hij zelfs die der Noord-Friezen voegde, in het bijzonder.

Gelijktijdig bewerkte hij daarop een uitvoerig woorden-zaak-register, hetwelk echter onder de hand tot een volledig woordenboek der Oudfriesche taal uitdijde, dewijl hij daarin al de woordvormen, ook der dialekten, grammatisch geordend opgaf en, met aanhaling van de geheele zinsnede, waarin ze voorkomen, verklaarde en uit verwante talen toelichtte. Hij deed dit met een linguïstischen takt, nauwkeurig- en uitvoerigheid, waarover

mannen, tot oordeelen meer bevoegd dan ik, ten hoogste verbaasd stonden, toen hij in 1840 zijne *Friesische Rechtsquellen* en *Altfriesisches Wörterbuch* in het licht gaf. Beide werken, waarvan de druk in kolommen ruim 1200 bladzijden in groot kwarto beslaat, droeg hij uit innige liefde en vereering aan zijnen vriend JACOB GRIMM op.

En toch was deze vrucht van zoo vele jaren arbeids slechts een begin en alleen de grondslag van een uitvoerigen arbeid: van eene *Geschiedenis van het Friesche Regt*, waarom het hem eigenlijk alléén te doen was. Oorspronkelijk was hij zelfs van plan dat werk te gelijker tijd in het licht te geven. Hij wenschte daarin eene ontwikkeling te geven van het gansche Friesche regt, van het ontstaan der enkele deelen, van deszelfs betrekking tot andere verwante volksregten, van den eigenaardigen gang, welken het in opvolgende eeuwen had genomen enz. — in de hoop van daardoor de belangrijkheid van het Friesche regt voor de kennis van het Oudduitsche regt volkomen in het licht te stellen.

De volbrenging van dat voornemen werd echter door den invloed van velerlei omstandigheden uitgesteld: want in dat zelfde jaar 1840 trad hij in het werkelijke leven. Hij vestigde zich te *Berlijn* als Hoogleeraar in het Duitse regt, staatsregt, handelsregt en regtsgeschiedenis; trad in het huwelijk en ook in het bezit van het uitgestrekte landgoed, dat zijn vader hem naliet. Later trokken familierampen en daarna zijne benoeming tot volksvertegenwoordiger hem lang van wetenschappelijken arbeid af, zoodat hij zich in 1860 verplicht zag zijn Professoraat neder te leggen.

Nieuwe moed om zich geheel te wijden aan de voltoojing der bewerking van de *Friesche Regtsgeschiedenis*, waartoe hij immer bouwstoffen bleef verzamelen, had hij vooral bekomen sedert hij in 1858 bezitter was geworden van al de oorspronkelijke codices der Oudfriesche regt-

boeken, welke eenmaal het eigendom waren van onzen **PETRUS WIERDSMA**.

Indien die moed, kracht en lust geschraagd worden door eene duurzame gezondheid, dan mogen wij Friezen ons zeker eerlang verblijden in de rijpe vrucht van een veeljarig onderzoek en weergalooze kennis van onze volksregten, welke der wetenschap ongetwijfeld evenzeer als zijne twee vorige werken tot voordeel en sieraad zal verstreken.

Het volgende stuk is eene proeve van de heldere en oorspronkelijke denkbeelden van zulk een onpartijdig geleerde, die toegerust is met eene volledige kennis van de bronnen, ten aanzien van een onderwerp, dat ons allen duurzaam belang zal inboezemen.

DE FRIEZEN.

Zoodra inlandsche geschiedbronnen ons eenig nader berigt geven van de verschillende Deutsche volksstammen, waarin sedert de volksverhuizing de bewoners van ons groot vaderland zich in groepen verdeeld hebben, vinden wij langs de Noordzee, van *Tonderen* in het hertogdom *Sleeswijk* af, tot aan *Brugge* in *Vlaanderen*, den naam der *Friezen*. Dat volk bewoonde een smalle strook langs de kust, welke, ongeveer 80 geogr. mijlen lang en nergens breeder dan 10 mijlen, door de landen van Denen, Saksen en Franken tegen de zee wordt aangedrukt, wier golven haar steeds dreigden te verslinden. *De Fries is door taal, regt en karakter scherp van zijne naburen onderscheiden. Tien en meer eeuwen hebben zijne eigendommelijke vaste kracht niet kunnen breken*, die nog heden ten dage in de nakomelingen der oude Friezen is overgebleven, niettegenstaande het overoude Friesche stamregt spoorloos verdwenen is en van de Friesche spraak slechts flauwe overblijfselen naklinken. In het grootste gedeelte

van de Nederlandsche provincie *Friesland*, op het Oldenburgsche eiland *Wangeroog* en in het *Saterland*, dat mede tot *Oldenburg* behoort, spreekt men nog een tongval, die uit het oude Friesch afkomstig is, maar in den laatsten tijd ten ondergang neigt, als eene bijzondere taal nevens het Hollandsch en Platduitsch. De andere vroegere Friesche landstreken zijn door de taal der naburen overstroomd, en ofschoon in de tegenwoordige spreektaal een grooter of kleiner getal Oudfriesche woorden en klanken is overgenomen, toont toch eene oplettende beschouwing, dat zij niet voor eene ontwikkeling der oude Friesche taal in de afzonderlijke gewesten, dat is voor een Nieuwfriesch dialekt, kan gelden.

In een gedeelte des lands, dat thans nog door Friezen bewoond is, in de Nederlandsche provincie *Friesland*, waarvan *Leeuwarden* het middenpunt uitmaakt, kennen wij geen volksstam, die daar vóór de Friezen gevestigd is geweest. En al moeten wij aannemen, dat vroeger dan zij daar andere menschen gewoond hebben, zoo heeft toch geene Duitsche bevolking van eenig ander land meer aanspraak om voor de *oorspronkelijke inwoners van haar vaderland* gehouden te worden, dan die van de merkwaardige kuststreek tusschen het *Flie* (d. i. de mond van de Zuiderzee) en de oude *Laubach* of *Lauwers*, die de provincie *Friesland* ter oostzijde van die van *Groningen* scheidt. Met billijkheid en regt noemen wij dit land voor den navorscher van het oudste Duitsche volkskarakter *een heiligen bodem*.

Overigens is de omvang van het land, waarin de Friezen optreden, verschillend in de drie volgende tijdperken:

- 1°. in den tijd der Romeinen;
- 2°. in den tijd na de volksverhuizing tot op de elfde eeuw, en
- 3°. eindelijk in den lateren tijd.

I. De tijd der *Romeinen* kent als hoofdland der Friezen het tegenwoordige *Friesland*; maar bovendien woonde er Friezen westwaarts langs de noordzeekust tot aan den zuidelijken rijnmond, die zich met de Maas vereenigt in zee uitstort. Dit westelijke land tusschen de monden van Flie en Maas, d. i. de latere provinciën *Noord- en Zuid-Holland*, waren, volgens de berigten van *PLINIUS*, door verschillende kleinere stammen bewoond, die mede tot de Friezen gerekend werden, en die hij opnoemt als *Frisii*, *Chauci*, *Frisiabones*, *Marsaci* en *Sturii*. Van dezen onderscheidt hij nadrukkelijk de met de Chatten verwandte Batavieren en de met dezen weder gewoonlijk verbondene Caninefates, op de *insula Batavorum*.

Terwijl *TACITUS* groote en kleine Friezen tegen elkander overstelt, schijnt hij onder de eersten de oostelijke en onder de laatsten de verder tusschen de rijnmonden wonende westelijke Friezen te verstaan. *PTOLOMEUS* laat de Friezen buiten de grenzen van het tegenwoordige *Friesland* oostwaarts tot aan de Eems wonen, zoodat zij, volgens hem, ook het tegenwoordige *Groningerland* bezet hadden. Achter die Friezen oostwaarts woonden langs de Noordzee de *Chauci* der Romeinen, en wel, volgens *PTOLOMEUS*, de kleine Chauken tot aan den Wezer en de groote Chauken tusschen den Wezer en de Elbe. Deze bezaten dus het thans tot *Hannover* behoorende *Oost-Friesland* en de Friesche distrikten, die zich in het groot-hertogdom *Oldenburg* langs de noordzeekust uitbreiden.

II. *Na de volksverhuizing*, van de 6de of 7de tot in de 11de eeuw, vinden wij de Friezen westwaarts langs de kust der Noordzee, van den mond der Maas tot aan den ouden zeeboezem Sinkfal, ten n. o. van *Brugge*, en de daardoor gevormde grens van *Vlaanderen* [gelijk thans nog van *Nederland* en *België*], zoodat daarbij ook de provincie *Zeeland* als een Friesch land voorkomt. Te gelijker tijd ontmoeten wij oostwaarts in den rug der oude Friezen,

in het vroegere land der Chauken, langs de noord-zee-kust, insgelijks Friezen. Hier bewonen zij tusschen de Eems en den Wezer *Oost-Friesland* en de noordelijke streken van *Oldenburg*, tusschen den Wezer en de Elbe (zoo als wij volgens de berigten van latere eeuwen moeten aannemen) eenige kleine kustlanden, met name het land der *Wursten*, en bezetten zelfs (gelijk wij eveneens eerst uit latere bronnen weten) van de westzijde van het Cimbrische schiereiland het Sleswijksche kustland ten zuiden van *Tonderen*, dat in nieuweren tijd als *Noord-Friesland* bekend is.

Het kan moeilijk aan twijfel onderhevig zijn, dat wij in deze oostelijke Friezen, in het land der oude Chauken, de nakomelingen van deze moeten zien, die zich in hunne woonplaats staande gehouden hebben. De Chauken treden, nadat een groot deel des volks het land verlaten heeft, onder den naam van hunne naburen en aanverwanten, de Friezen, op. — ETTMÜLLER (in *Scopes Vidsidh*, Zurich 1839, p. 16) heeft het eerst er op geteld, dat de *Chauci* der Romeinen en Grieken in de oudste Angelsaksische bronnen onder den naam *Hugas* voorkomen (zie ook J. GRIMM, *Gesch. der deutschen Sprache*, S. 674); wier naam bewaard is in het latere Friesche goo *Hug-merke*, dat zich in *Groningerland* (1) langs den

(1) De gau of het goo *Hug-merke* wordt vermeld in de volgende bronnen: „*inde* (van *Dokkum* in het Friesche Oostergoo) *procedens transivit fluvium Laveke, venitque ad locum Humarcha..; inde transiens venit Thrianta.*” (Het niet Friesche *Drenthe*, waarin *Groningen* lag.) ANSKARI *vita S. Willehadi*, c. 3, PERTZ, II, p. 380; — „*Karolus constituit Lidgerum doctorem in gente Fresonum ab orientali parte fluminis Labeki super pagos Hugmerchi, Hunusga, etc.*” *Vita S. Ludgeri*, c. 19, PERTZ, II, p. 410 (deze laatste plaats is overgeslagen in het scholion 4 op ADAM VAN BREMEN, PERTZ, IX, p. 289); — in een bijvoegsel tot de oorkonde a. 855: „*in pago Humerki in villis etc.*” LACOMBLET, I, p. 31. In de teksten van drie oorkonden van 960, 996 en 1129, LACOMBLET, p. 63, 79 en 202, zijn de namen van vier Friesche gooën verminkt. FALCKE, *Trad. Corbej.*, p. 452, geeft

oostelijken oever van de Lauwers uitstreckte. De *Hugmerke* beteekent woordelijk: het grensland der Hugen aan den kant der naburige oude Friezen. Wel is waar wordt dan niet de Eems, zoo als PTOLOMAEUS opgeeft, de oude grens tusschen de Friezen en Hugen, maar de ongeveer vijf mijlen verder westwaarts gelegen Lauwers. Wij moeten alzoo óf eene onnaauwkeurigheid in de opgaven van PTOLOMAEUS veronderstellen, óf aannemen, dat de Hugen na den tijd der Romeinen, toen de Friezen zich eerst verder westwaarts, over *Zeeland*, uitbreidden, hun nagedrongen zijn, en zich in de vroegere Friesche landstreek, tusschen de Eems en de Lauwers (dat is de provincie *Groningen*), nedergezet hebben. Want dit staat vast: dat in het later zoo geheeten *Friesland* niet de Eems, maar de *Laubach* of *Lauwers*, eene *grensrivier* was. — Toen de heilige WILLEHADUS omstreeks 778 in die streken het evangelie predikte, bestond er, gelijk zijne levensbeschrijving door ANSCHARIUS aanduidt, een onderscheid tusschen de Friezen bewesten en beoosten de *Lauwers*. Bij de opvolgende onderwerping van *Friesland* aan het rijk der Franken maakte de Lauwers een rust-

de juiste schrijfwijze „*Humerche*;" en in het *Reg. Sarachonis*, § 641, „in *R. in pago Hugmerchi*." Later was de naam *Hugmerke* beperkt tot het westelijk vierdedeel van het oude goo, het in later tijd zoogenoemde *Humsterland*. De gelijktijdige Fries EMO noemt op het jaar 1231 „*illos de Huga-merke*," MATTHAEUS, *Anal.*, II, p. 92. Zie ook de „*Statuta terrae Hummerke*" in mijne *Fries. Rechtsquellen*, p. 358; in oorkonden van 1338 en 1361 „*terra Hummerke*," bij DRIESSEN, *Monum.*, p. 142, 229; van 1366 „*terra Hummercensis*," bij DRIESSEN, p. 258; van 1378 „*Hummerkerland*," bij DRIESSEN, p. 345 enz.; van 1506 „*ampt Hompsterlant*," bij SCHWARTZENBERG, *Charib.*, II, p. 64.

De oude hoofdplaats in de Hugmerke en de zetel des dekens was *Oldehove*, met eene vroeg gestichte proostdij, misschien reeds bedoeld onder den naam „*locus Humarcha*" in het *Vita S. Willehadi*. Verg. „*Antiqua curtis alias Hummerze*," *Münster. Dec. reg.*, bij LEDEBUR, p. 103; in eene oorkonde van 1361 „*praepositura Hummercensis*," bij DRIESSEN, p. 229; van 1378, 1395, 1396 „*de provest van Hummerke (Hummerse)*," bij DRIESSEN, p. 350, 475; *Fries. Rechtsquellen*, p. 383.

punt: want het oostelijk van daar gelegene *Friesland* werd eerst in 785 Frankisch, nadat het land bewesten de Lauwers dit reeds eene halve eeuw geweest was.

Volgens de aanwijzing van het oude Friesche volksregt, dat in de voor ons bewaarde constitutie van KAREL den *groote* gezocht moet worden, strekte zich het middelste der drie deelen van *Friesland* van het Flie tot de Lauwers uit (*inter Laubachi et Flihum*). Het bondigste bewijs voor de stelling, dat de bewoners van het land tusschen Lauwers en Eems tot den zelfden stam behoorden als die tusschen Eems en Wezer, wordt geleverd door hun middeleeuwsch dialekt. De Friesche taal in de regtboeken van de 13de en 14de eeuw uit dat gedeelte van *Groningerland* (het oude *Hunsingoo*, *Fivelgoo* enz.) stemt onmiskenbaar overeen met die van de gelijktijdige regtboeken van het andere gedeelte in *Oost-Friesland* (uit *Eemsgoo*, *Broekmerland* enz.); terwijl beide aanmerkelijk verschillen van de Friesche taal der gelijktijdige regtboeken van het westelijker *Friesland*, tusschen de Lauwers en het Flie (2).

III. Sedert de 11de eeuw verdween in *Holland* en *Zeeland* de naam van Friezen. Ten westen van het Flie hield die alleen stand op de eilanden *Tewel* en *Wieringen* en in de naburige landstreek ten noorden van *Alkmaar*, die nog tegenwoordig als *West-Friesland* bekend is en het land tusschen *Medemblik*, *Enkhuizen* en *Hoorn* omvat.

(2) [Indien deze, voor ons Friezen geheel nieuwe, voorstelling of conjectuur van den Heer von RICHTHOFEN gegrond is, dan is hierin de oorsprong opgegeven en het altijd raadselachtige feit opgelost omtrent het groot verschil in aard, karakter, geestrigting, lichaamsbouw, kleur enz. tusschen de Friezen bewesten de Lauwers en de bewoners niet alleen der stad *Groningen* (die oorspronkelijk op den grens (*Grinz*) van en op Drentschen bodem is gesticht), maar ook van die der Ommelanden, beoosten de Lauwers tot de Eems. Van de vroegste tijden af schijnen de Friezen en de Hugen of Chauken, die deze noordelijke kuststreken bezet hadden en door de Lauwers van-een gescheiden waren, geheel verschillende stammen of rassen te zijn geweest, welligt uit geheel uiteenlopende oorden afkomstig, waarvan het verschil in gaardheid nog tot den tegenwoordigen tijd voortduurt.]

Van dien tijd af verschijnt als *Friesland* (met uitzondering van dat kleine *West-Friesland*) alléén het oude Friesche land tusschen het Flie en de Lauwers (de Nederlandsche provincie *Friesland*) en nog korten tijd het vroeger Chaukische *Friesland* ten oosten van de Lauwers. In deze laatste landstreek tusschen Lauwers en Eems, traden de gooën allengs in nader verbond met de stad *Groningen*, die op oorspronkelijk niet Frieschen grond gesticht was, en smolten daarmede zamen tot de provincie *Stad en Lande*, d. i. *Groningen en Ommelanden*. Dien ten gevolge scheidten zich, oostelijk van de Eems, naast het, in 1454 gevormde, *graafschap Oost-Friesland*, in het tegenwoordig groothertogdom *Oldenburg*, ook de *heerlijkheid Jever* (in het Friesche *Wangerland* en *Oostringen*), alsmede het *graafschap Oldenburg* (in het Friesche oude *Rustringen* en het Saksische *Anmerland* en *Noordstedingen*) allengs af; terwijl het door Friezen bewoonde land *Wursten*, aan den oostelijken oever van den Wezer (in het koninkrijk *Hannover*), met het later zoogenoemde hertogdom *Bremen* vereenigd werd, gelijk *Noord-Friesland* een van *Duitschland* afgezonderd bestaan behield (3).

Als wij nu de afzonderlijke landschappen, wier bevolking naar deze opgaven Friesch was, overzien, dan blijkt daaruit, dat de Friesche volksstam (die in de middeleeuwen in *Duitschland* als een afzonderlijke stam, nevens die der Saksen, Thuringers, Franken, Schwaben en Beijeren erkend moet worden), naar het aantal van de daartoe behoorende bevolking, verreweg de kleinste onder de Duitche volksstammen was, met uitzondering van de Thuringische. Men kan echter geenszins aannemen, dat hierin eene voldoende reden ligt, om dien stam minder

(3) Tot *Noord-Friesland* behoorden later, behalve den smallen rand van het vaste land tusschen *Widau* en *Eider* en de naburige eilanden *Sylt*, *Führ*, *Nordstrand* enz., ook het meer verwijderde *Helgoland*, het oude *Fosetesland*.

aandacht te wijden dan de andere Duitsche volksstammen: *integendeel vordert zijn eigendommeljk karakter die in hooge mate.* De Friesche volksstam vormt, vooreerst, zijne bestanddeelen ná den overgang der Duitsche volksstammen en dien van het Germaansche Noorden. *Friesland* is de verbindende schakel in de keten der in *Duitschland* en *Scandinaviën* gevestigde, oorspronkelijk verwandte, maar onafhankelijk ontwikkelde, Germaansche stammen. Ten tweeden hebben de Friezen eeuwen lang met wonderbare volharding hun oude taal, zeden en regt vastgehouden; ja, zij hebben die nog bewaard in een tijd, toen in het overige *Duitschland* de overeenkomstige vormen, hoewel in even vroegtijdige ontwikkelingsperiode ontstaan, grootendeels al lang weer voor nieuwe ontwikkelingen geweken waren. Beide deze punten nopen ons, om aan *den Frieschen volksstam een zeer bijzonder groot gewigt toe te kennen* voor het regt verstand van de Duitsche geschiedenis, in den ruimsten zin des woords. De bestudeering daarvan geeft ons de verklaring van niet weinige vormen, die in het overige *Duitschland* in historischen tijd, door daar nevene ontstane nieuwe vormen, verborgen of uit hunnen samenhang gerukt en daardoor onverstaanbaar geworden zijn. Zij maakt het ons tevens gemakkelijker, wegens den overgangstoestand van den Frieschen volksstam, de ons aangeboden rijke, maar vaak zeer bijzonder gekleurde, noordsche beelden van het oud-germaansche leven voor *Duitschland* bruikbaar te maken.

Terwijl wij echter dit ten stelligste erkennen, moeten wij even stellig ontkennen, dat de Friesche stam in *staatkundig* opzigt op eene gelijke belangrijkheid voor *Duitschland* aanspraak heeft. De verbrokkeling van het Friesche land, waarop wij in het begin van dit opstel reeds gewezen hebben, dat zich in een lange smalle strook langs de, met het volk van weleer bevriende, *grinma see* van de noordelijke, aan *Duitschland* niet behoorende, tot in de

nabijheid van de Deensche landschappen uitstrekke, heeft verhinderd, dat de Friesche volksstam ooit, ten minste zoo verre de historische kennis reikt, eene *staatkundige eenheid* verwierf. Nadat de westelijke voornaamste deelen van *Friesland* achtereenvolgende in het rijk der Franken waren ingelijfd, stonden de Frankische koningen de afzonderlijke Friesche goeën aan naburige bisschoppen, hertogen en graven af; en terwijl zich later landsheerlijke gewesten vormden, kregen de meest verschillende landsheeren in *Friesland* eene landsheerlijke magt. Bondgenootschappen en verbindingen van sommige Friesche staten, die na de 12de eeuw dikwijls gesloten werden, oefenden wel een wezenlijken, maar toch voorbijgaanden, invloed uit op de betrekkingen tusschen de afzonderlijke Friesche landstreken. Nooit echter omvatten zij het geheele door Friezen bewoonde grondgebied, en leidden althans tot geene verdere eigenaardige staatkundige ontwikkeling van het geheel. Tot de vorming van den nieuweren Duitschen staat, met zijne lusten en lasten, met zijne licht- en schaduwzijden, hebben de Friesche landschappen geene bijdragen geleverd, en in een Duitsch staatswoordenboek is eene nadere beschouwing van Friesche toestanden en betrekkingen niet op hare plaats. — De ondergeteekende, die sedert jaren met de *geschiedenis van Friesland*, en in 't bijzonder met eene *ontwikkeling van het Friesche landregt en zijne verhouding tot de andere Deutsche landregten*, bezig is, en die de hoop koestert, door de uitgave van de resultaten zijns onderzoeks, binnen kort, de *belangrijkheid van Friesland voor de diepere opvatting van de Deutsche regtsgeschiedenis* te zullen kunnen bewijzen, gelooft daarom, van dit gegeven standpunt uitgaande, een artikel over *Friesland* voor het Duitsche staatkundig woordenboek tot de bovenstaande korte beschouwingen te moeten beperken.

DR. KARL FR. VON RICHTHOFEN.